

Микола Вікторович Бойченко

д-р екон. наук, проф.

ORCID 0000-0002-9874-3085,

НТУ «Дніпровська політехніка» МОН України, м. Дніпро

ПЕРЕВАГИ ГАЛУЗЕВИХ КЛАСТЕРІВ ДЛЯ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ

Серед мережевих утворень виділяються кластерні моделі, які охоплюють широкий спектр соціально-економічних аспектів, об'єднуючи підприємства, які знаходяться в межах певної території. У порівнянні зі звичайними підприємницькими мережами кластери об'єднують більш широке коло учасників, у тому числі до них можуть входити інститути підтримки, виробничі й комерційні структури, серед яких є і виробники, і постачальники, а також наукові установи та/або вищі навчальні заклади. Кластери на відміну від підприємницьких мереж, які формуються переважно на підставі структури ринків, можуть враховувати процеси на всіх рівнях: від регіонального до міжнародного.

В Україні зараз є накопичений досвід і знання, щоб самостійно вирішувати масштабні завдання наведення порядку в економіці. Однак не потрібно тішити себе ілюзіями – країна тільки-тільки підходить до того, щоб перейти від політики економічного балансування на грані дефолту й пожежних заходів до відповідної реалізації державної довгострокової економічної стратегії, тому досвід, накопичений вітчизняною і зарубіжною управлінською практикою в галузі створення та функціонування кластерів, можна бути використати для реалізації такої стратегії.

Тому питання створення кластерів в економіці, ефективного управління ними є актуальним і потребує певних досліджень.

Безумовно вчені-економісти вже не один рік приділяють увагу можливим шляхам вирішення цих питань. Наприклад, пропонують засади державної кластерної політики та концепцію кластерів як чинник підвищення конкурентоспроможності економіки держави [1; 2], проводять наукові семінари, на яких всебічно розглядаються можливості використання кластерів для регіонального розвитку [3], розробляють моделі використання кластерного підходу для розвитку виробничих підприємств на основі забезпечення соціо-еколого-економічної рівноваги розвитку території [4] тощо.

Але доцільним є виявлення основних чинників ефективного функціонування та управління кластерами.

Кластер в загальноекономічному сенсі є групою географічно локалізованих підприємств однієї чи декількох галузей, науково-дослідних центрів, вузів та інших установ, які взаємодоповнюють один одного в досягненні конкретного господарського ефекту і посилюють конкурентні переваги окремих компаній і, отже, кластера в цілому.

Існують різні підходи до класифікації кластерів, при цьому використовується досить широкий ряд ознак:

- географічне положення;
- наявність капіталу;
- близькість постачальників;
- стан конкурентоспроможності;
- доступ до спеціалізованих послуг;
- розвиток трудового потенціалу;
- наявність спеціалізованих навчальних закладів і дослідницьких установ;
- галузева приналежність;
- характер появи (стихийно, спонтанно, усвідомлено, навмисно або штучно створені);
- природа (індустріальний район);
- технологічні параметри (кустарні; індустріальні, що виробляють традиційні товари; інтелектуальні або інноваційні);

спосіб формування (кластери з регіональної формою економічної діяльності, тобто регіонально обмежені об'єднання всередині споріднених секторів навколо наукового або промислового центру; кластери з вертикальними виробничими зв'язками в певних сферах діяльності, які об'єднано навколо головного підприємства або мережі основних підприємств, що охоплюють всі процеси виробництва: від постачання до збуту; галузеві кластери за рахунок об'єднання підприємств в різних галузях промисловості; промислові кластери).

Найбільш відомими моделями кластерів є:

ефіопська (центр африканського кластера на базі прямих іноземних інвестицій, зокрема колосального китайського інвестиційного портфелю);

індійсько-китайська (основою кластера є іноземні інвестиції, залучення передових технологій, що дозволяє забезпечити вихід готової продукції на світові ринки);

італійська (організація господарської діяльності групи взаємозалежних підприємств, що діють у межах певної єдиної програми розвитку на обмеженій території. Фахівці вважають, що для країн з перехідною економікою найбільше підходить саме така форма кластерної організації виробництва);

радянська (основою кластера був територіально-промисловий комплекс, для якого не існувало ринкових відносин, конкуренція була зведена до мінімуму, виробництво концентрувалося на підприємствах-гігантах);

російська (об'єднання групи промислових підприємств, що мають коопераційні зв'язки для успішної реалізації спільних кластерних проєктів);

скандинавська (орієнтована на експорт або імпортзаміщення);

США (орієнтована на експорт, коли підприємства знаходяться в одному регіоні й максимально використовують його природний, кадровий та інтеграційний потенціал);

фінська (основою кластера є високий рівень інтернаціоналізації бізнесу і присутність інновацій);

шотландська (спільного виробництва, коли малі або середні підприємства об'єднуються навколо великого. Таку модель обирає більшість країн Європейського Союзу);

японська (основою кластера є фірма-лідер з масштабним виробництвом, яка на різних стадіях свого технологічного ланцюжка залучає велику кількість постачальників).

Детально досвід виникнення, розвитку та функціонування кластерів в країнах Північної, Східної та Центральної Європи розглянуто в роботі [5].

Приклади успішних кластерів у світі: Силіконова долина (Каліфорнія, США) – у сфері комп'ютерних технологій; автомобілебудівний кластер у Детройті (США); Лондонський фінансовий сектор Сіті (Східний Лондон, Великобританія); авіаційна та космічна галузь у Тулузі (Франція); контейнерний порт Роттердаму (Нідерланди); центр діамантів у Антверпені (Бельгія).

В Україні успішним можна назвати Інститут електророзварювання ім. Є.О. Патона НАН України (засновники: Науково-технологічний комплекс «Інститут електророзварювання ім. Є.О. Патона» НАН України; «Титан», Центр сертифікації «Сепроз», «Центр розвитку інновацій» та інші) та науково-технічний концерн «Інститут монокристалів» НАН України (засновники: Науково-технічний концерн «Інститут монокристалів» НАН України; 27 підприємств з Харкова, Києва та Сум).

Існують приклади успішних транскордонних кластерів: «Долина Медікон», яка розташована на кордоні Данії та Швеції навколо затоки Ересунн (вона нараховує 26 лікарень, 12 університетів); кластер біотехнологій, регіон Орезунд (Данія-Швеція); німецько-голландський транскордонний кластер, який охоплює регіональні кластери і мережі в технологічних секторах пластмас, металообробки та біомедичному секторі; німецько-голландська мережа регіональних кластерів постачальників, технічних агентств та інноваційних установ навколо транснаціональних корпорацій Оси і Nedcar; «Долина Доммель» (Бельгія та Нідерланди), яка складається з регіональних кластерів фірм високих технологій та інноваційних організацій; автомобільний кластер між Португалією й Іспанією; кластер скла, який розташований на суміжних територіях Австрії, Німеччини та Чехії; текстильний кластер, який функціонує на території прикордонних регіонів Австрії та Чехії; технологічний кластер, який створений та діє на суміжних територіях Австрії та Словенії.

Кластери дозволяють оптимізувати контакти між окремими підприємствами, налагодити ефективну кооперацію, узгоджувати плани учасників кластера, що здійснюють різні види економічної діяльності. В той же час в їх межах між всіма учасниками вирішується питання щодо шляхів досягнення конкурентних переваг на певній території. Кластер є новою формою мережевої організації взаємодії окремих підприємств, яка дозволяє швидко, адаптуватися до надзвичайно

мінливого зовнішнього середовища та сприяє зростанню: конкурентоспроможності окремих підприємств, якості товарів, інвестицій та економіки в цілому.

Основними ознаками успішної діяльності кластерів можуть бути:

взаємозв'язки, які дозволяють учасникам кластерів мати більш високий рівень виробничо-ринкового потенціалу в порівнянні з тими підприємствами, які працюють поодиночки;

кооперація та співробітництво, які стають стимулами щодо впровадження інноваційних технологій та новітньої техніки;

орієнтація на потреби ринку, яка є основою для визначення стратегії розвитку кластера;

забезпечення відповідності стратегії кожного окремого підприємства загальній стратегії розвитку кластера, регіону, економіки країни в цілому.

Поширення кластерної концепції можливо на будь-якій території і в будь-якій галузі економіки. Основою для досягнення успіху стають переваги за рахунок підвищення ефективності функціонування всіх підприємств у кластері, але основну роль в забезпеченні стійкої конкурентоспроможності кластерів має якість корпоративної стратегії.

Науково-обґрунтовану стратегію екологічно спрямованих транспортно-логістичних кластерів розвитку блакитного океану детально розглянуто у роботі [6], принципи формування кластера відновлювальної енергетики у статті [7], обґрунтування доцільності створення з переробки промислових відходів, в першу чергу відходів вугледобувної та металургійної промисловості у публікації [8].

Головною особливістю галузевих кластерів є мережева форма організації всього процесу виробництва: від постачання до збуту. Економічний ефект від створення та функціонування таких кластерів полягає в:

більш ефективному використанні сукупного потенціалу мережевих партнерів;

можливого зниженні витрат на модернізацію виробництва за рахунок передачі певних робіт партнерам, які є признаними фахівцями в цих видах діяльності;

встановленні довгострокових партнерських зв'язків, що дозволить підвищити ефективність процесу забезпечення всього циклу виробництва матеріальними ресурсами;

підвищенні ефективності виконання окремих управлінських функцій на основі залучення спеціалізованих установ;

покращанні робіт в галузі сервісного обслуговування;

підвищенні надійності всіх учасників кластера при об'єднанні їх коштів.

Для створення галузевого кластера як життєздатної, самодостатньої, успішної та ефективної структури необхідна наявність основних умов (див. рисунок). Найбільш ефективною моделлю для старопромислових регіонів є галузевий кластер, в якому синергетичний ефект від взаємодії учасників, що входять в цей кластер, досягається тільки за рахунок галузі, тому що саме вона в цьому випадку виступає об'єднуючим чинником. У цьому випадку формується кластер великих підприємств з чітко вираженим єдиним центром, сильною кооперацією і практично відсутньою конкуренцією всередині структури. Слід зазначити, що по-

дібний вид кластера відрізняється від звичайної промислової групи, в першу чергу, самостійністю і економічною зацікавленістю в створенні, а по-друге, наявністю інноваційних основ функціонування. В даному випадку кластер – це вже мережева структура, яка

включає представників влади, бізнес-спільноти, установ громадянського суспільства в регіоні, згуртованих навколо центра конкурентоспроможної економічної діяльності.

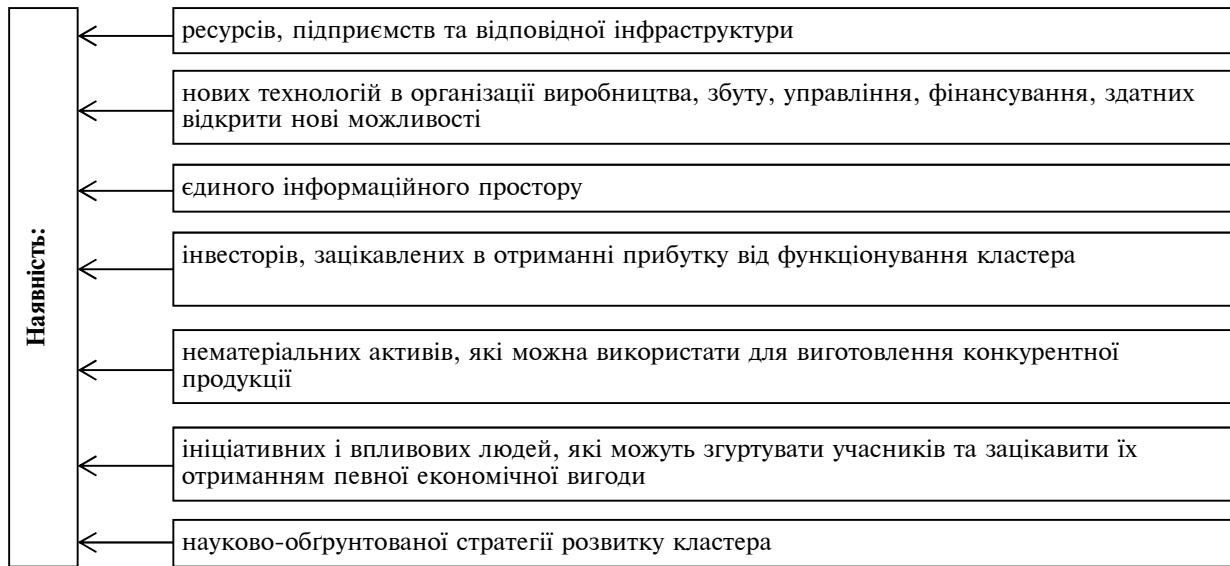


Рисунок. Основні умови успішного створення та функціонування галузевого кластера

Економічні зв'язки, які є основою створення галузевих кластерів, оформляються як довгострокові контракти на основі вертикальних і горизонтальних взаємодій між різними учасниками кластера і діють за принципом синергізму. Такі об'єднання дозволяють малим підприємствам використовувати переваги не тільки малих форм підприємництва, а й великих виробництв. Між підприємствами, що належать різним власникам, виникає спорідненість при збереженні кожним з них своєї автономності.

Галузеві кластери використовують переважно горизонтальні зв'язки, спеціалізацію і доповнюють один одного, досягаючи більш високих результатів на основі використання переваг територіального розташування підприємств і можливостей регіонального управління. Як і органи влади, які відповідають за розвиток регіону, галузеві кластери можуть забезпечити залучення додаткових інвестицій, активізувати інноваційні процеси, а також вирішити певні соціальні проблеми в регіоні.

Ознакою галузевого кластера є цільова підприємницька діяльність. В межах галузевого кластера об'єднується не тільки виробничий, але й інноваційний потенціал всіх учасників, здійснюється комплексне управління всім виробничим процесом: від постачання до збуту, підвищується якість продукції, сервісного обслуговування. Об'єднання зусиль всіх учасників кластера на певній території дає значні переваги в конкурентній боротьбі, сприяє модернізації всіх процесів, проведенню гнучкої політики, необхідної в умовах мінливого зовнішнього середовища, та перерозподілу ризиків.

Відмінність галузевого кластера від інших форм економічних об'єднань полягає в тому, що підприємства кластера не йдуть на повне злиття, а створюють механізм взаємодії, що дозволяє їм зберегти статус юридичної особи й при цьому співпрацювати як з ін-

шими підприємствами, котрі утворюють кластер, так і з підприємствами за його межами. У кластерах формується складна комбінація конкуренції та кооперації, особливо в інноваційних процесах. Тобто, ще однією з ознак галузевого кластера є те, що він мобільний, має тісні економічні зв'язки і галузеву взаємодоповнюваність, відрізняється маркетинговою політикою, єдиним інформаційним простором.

Також однією з основних ознак діючих галузевих кластерів є вимоги ринків, на яких вони працюють й на які збираються вийти, бо тільки попит визначає, яку продукцію та в якій кількості треба виробляти в кластері. Найчастіше виходи на ринки з більш високими вимогами до якості продукції та умов поставок, можуть стати реальним стимулом щодо вдосконалення всього виробничого процесу або в окремих його учасників. У свою чергу регіональні органи влади мають можливість щодо стимулювання учасників кластера за рахунок надання субсидій. Також вони можуть ініціювати проведення торгових ярмарків для залучення більш широкого кола покупців, організувати обмін досвідом між місцевими й закордонними підприємствами для подолання існуючих недоліків на підприємствах, в регіональній інфраструктурі та структурі технологічних інститутів.

Втілення в життя концепції розвитку галузевих кластерів в старопромислових регіонах передбачає проведення комплексу економічних заходів:

перегляд концепції управління розвитком регіону, яка передбачає чітку класифікацію галузей і підприємств за потенційною здатністю до економічного зростання;

визначення можливих методів впливу керівництва регіону;

розробку переліку підприємств, для яких доцільно застосувати процедури націоналізації або банкрутства;

визначення можливого рівня участі коштів місцевих бюджетів в капіталах учасників кластера;

підвищення статусу регіональної політики з розробкою необхідних законодавчих актів;

виявлення всього комплексу інструментів і ресурсного потенціалу при розробці концепції розвитку регіону, адекватної цілям інноваційно-кластерного розвитку регіону.

У останнє десятиріччя кластери та регіональна політика, що заснована на них, можуть бути найбільш успішним інструментом економічного розвитку регіонів в Україні, яка тільки починає будувати свою регіональну політику. Для старопромислових регіонів галузеві кластери є саме тим ефективним механізмом, який забезпечить ефективне функціонування їх господарського комплексу на основі раціонального використання економічного потенціалу регіону та дозволить досягти сталого його розвитку.

Список використаних джерел

1. Тищенко О.П., Заніздра С.А. Державна кластерна політика в контексті формування інноваційної моделі розвитку національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2014. № 8. С. 34-39.

2. Серік О.Д. Концепція кластерів та її роль у формуванні конкурентоспроможної економіки держави. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2009. № 3, т. 2. С. 214-217.

3. Кластери як інструмент регіонального розвитку: *матеріали науково-практичного семінару* (м. Феодосія, 16-20 липня 2012 р.) / за ред. проф. В.В. МамонОВОЇ. Харків: ХарПІ НАДУ, 2012. 115 с.

4. Павленко О.О., Мартинець В.В., Рибальченко С.М. Розробка моделі використання кластерного підходу при формуванні соціо-еколого-економічної рівноваги регіону. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2018. № 2. С. 7-12.

5. Вишнякова І.В. Досвід становлення та розвитку кластерів в окремих країнах Північної, Східної і Центральної Європи. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2011. № 1 (9). С. 184-193.

6. Гриценко С.І. Стратегія розвитку екологічно спрямованих транспортно-логістичних кластерів блакитного океану. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2. С. 151-156. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2\(37\).151-156](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).151-156).

7. Чеботарьов В.А., Колосов А.М., Суворов М.В. Актуалізація формування кластера відновлювальної енергетики в умовах зміни тарифних трендів. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 2 (56). С. 4-9. doi: [10.12958/1817-3772-2019-2\(56\)-4-9](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-2(56)-4-9).

8. Кочешкова І.М. Можливі форми підприємств з переробки промислових відходів і джерела фінансування їх створення та функціонування. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 3 (57). С. 63-69. doi: [10.12958/1817-3772-2019-3\(57\)-63-69](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-3(57)-63-69).

References

1. Tyshchenko O.P., Zanizdra S.A. (2014). Derzhavna klasterna polityka v konteksti formuvannya innovatsiynoi modeli rozvytku natsionalnoi ekonomiky [State cluster policy in the context of forming an innovative model of national economy development]. *Biznes Inform*, 8, pp. 34-39 [in Ukrainian].

2. Serik O.D. (2009). Kontseptsii klasteriv ta ii rol u formuvanni konkurentospromozhnoi ekonomiky derzhavy [The concept of clusters and its role in the formation of a competitive state economy]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Herald of Khmelnytsky National University. Series: Economic Sciences*, 3, Vol. 2, pp. 214-217 [in Ukrainian].

3. Mamonova V.V. (Ed.). (2012). Klasteri yak instrument rehionalnoho rozvytku [Clusters as a tool for regional development]. *Proceedings of the Scientific and Practical Seminar*. Kharkiv, KharPI NADU. 115 p. [in Ukrainian].

4. Pavlenko O.O., Martynets V.V., Rybalchenko S.M. (2018). Rozrobka modeli vykorystannia klasterneho pidkhodu pry formuvanni sotsio-ekoloho-ekonomichnoi rivnovahy rehionu [Development of a model of using the cluster approach in the formation of socio-ecological and economic balance of the region]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Serii «Ekonomika» – Visnyk of Sumy State University. Economy series*, 2, pp. 7-12 [in Ukrainian].

5. Vyshnyakova I.V. (2011). Dosvid stanovlennya ta rozvytku klasteriv v okremykh krayinakh Pivnichnoi, Skhidnoi i Tsentralnoi Yevropy [Experience in the formation and development of clusters in some countries of Northern, Eastern and Central Europe]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of Zaporizhzhia National University*, 1 (9), pp. 184-193. [in Ukrainian].

6. Hrytsenko S.I. (2019). Stratehiia rozvytku ekolohichno spriamovanykh transportno-lohistychnykh klasteriv blakytneho okeanu [Strategy for the development of ecologically oriented transport and logistics clusters of the blue ocean]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrayiny*, 2, pp. 151-156. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2\(37\).151-156](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).151-156) [in Ukrainian].

7. Chebotarov V.A., Kolosov A.M., Suvorov M.V. (2019). Aktualizatsiia formuvannya klastera vidnovlyuvalnoi enerhetyky v umovakh zminy taryfnykh trendiv [Actualization of the formation of the renewable energy cluster in the conditions of changing tariff trends]. *Ekonomichniy visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 2 (56), pp. 4-9. doi: [10.12958/1817-3772-2019-2\(56\)-4-9](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-2(56)-4-9) [in Ukrainian].

8. Kocheshkova I.M. (2019). Mozhlyvi formy pidpryemstv z pererobky promyslovykh vidkhodiv i dzherela finansuvannya ikh stvorennia ta funktsionuvannya [Possible forms of industrial waste processing enterprises and sources of funding for their creation and operation]. *Ekonomichniy visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 3 (57), pp. 63-69. doi: [10.12958/1817-3772-2019-3\(57\)-63-69](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-3(57)-63-69) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.07.2020

Формат цитування:

Бойченко М. В. Переваги галузевих кластерів для старопромислових регіонів. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2 (39). С. 46-49. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2\(39\).46-49](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).46-49)

Boichenko M. V. (2020). Advantages of Branch Clusters for Old Industrial Regions. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (39), pp. 46-49. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2\(39\).46-49](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.2(39).46-49)